

ความงามของพัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่ง: การศึกษาจากสุนทรียภาพทางศิลปะ สู่ความหมายแฝงทางวัฒนธรรม

Beauty of Tuanshan (Chinese Hand Fans) in the Song Dynasty: a Study from Artistic Aesthetics to Cultural Connotations

Qingqing Tang*, เสกสรรค์ ตันยาภิรมย์**, ภรดี พันธุ์ภากร***

Qingqing Tang, Sakesan Tanyapirom and Poradee Pantupakorn

วันรับบทความ 2 กันยายน 2566 / วันแก้ไขบทความ 27 ตุลาคม 2566 / วันตอบรับบทความ 6 พฤศจิกายน 2566

บทคัดย่อ

พัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่งเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิมของจีน การศึกษาความงามของพัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่งจากสุนทรียภาพทางศิลปะสู่ความหมายแฝงทางวัฒนธรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาสุนทรียภาพทางศิลปะและความหมายแฝงทางวัฒนธรรมของพัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่ง ที่อยู่ภายใต้ภูมิหลังทางสังคมที่เจริญรุ่งเรืองของราชวงศ์ซ่ง งานวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาทางเอกสารและการลงพื้นที่สำรวจภาคสนามที่พิพิธภัณฑ์พระราชวังกู้กง เพื่อรวบรวมข้อมูลพัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่ง ทั้งข้อมูลที่เป็นภาพวาดบนพัดฉนวนชานและพัดจริงที่ใช้ในพระราชวัง จากการศึกษาพบว่า 1) สุนทรียภาพทางศิลปะของพัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่งสะท้อนให้เห็นผ่านทางรูปทรง เนื้อหา การใช้สีและการจัดองค์ประกอบภาพ และสำหรับ 2) ความหมายแฝงทางวัฒนธรรมได้ปรากฏออกมาเป็นการแสดงออกถึงความรักระหว่างชายหญิง การสื่อสารถึงมิตรภาพ การแสดงถึงความรักของครอบครัวและศีลธรรม ซึ่งผลการศึกษาครั้งนี้ส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อวงการการศึกษาศิลปะและวัฒนธรรมจีน เป็นการขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปะพัดฉนวนชานของจีนไปสู่ผู้ที่มีความสนใจ อีกทั้งยังสามารถใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงและแนวทางสำหรับการทำความเข้าใจต่อสาระสำคัญของศิลปะพัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่งให้ดียิ่งขึ้น

คำสำคัญ พัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่ง สุนทรียภาพทางศิลปะ ความหมายแฝงทางวัฒนธรรม

*นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

อีเมล 63810081@go.buu.ac.th

**อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

อีเมล sakesan@go.buu.ac.th

***อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

อีเมล poradee@buu.ac.th

Abstract

Tuanshan, a hand fan, in the Song Dynasty is an essence of traditional Chinese culture. This study aimed to find artistic aesthetics and cultural connotations of the fan in the context of the Song Dynasty's prosperous society. Document analysis and a field study at the National Palace Museum were conducted to collect data on Tuanshan in the Song Dynasty, from the drawings on the fans to the used one. The results revealed that 1) the artistic aesthetics of Tuanshan in the Song Dynasty was reflected through shapes, contents, colors, and composition. 2) Cultural connotations revealed the romance between a man and a woman, friendship, family love, and righteousness. The results were useful for Chinese art and cultural education as it extended knowledge about the art of Tuanshan. In addition, the results can also be used as a reference and a guideline for better understanding of the essence of Tuanshan in the Song Dynasty.

Keywords: Tuanshan in the Song Dynasty, Artistic aesthetics, Cultural connotation

บทนำ

จีนเป็นประเทศแห่งอารยธรรมโบราณที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน และมีวัตถุที่เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่เป็นจำนวนมาก หนึ่งในนั้นคือพัดฉนวนชาน (หมายถึงพัดที่มีลักษณะรูปทรงกลม) ที่เป็นทั้งอุปกรณ์เครื่องใช้ งานศิลปะ และสื่อกลางทางวัฒนธรรม พัดฉนวนชานปรากฏในสมัยราชวงศ์ซาง โดยไม่ได้ใช้เพื่อพัดลมและระบายความร้อน แต่ใช้เพื่อปกป้องจักรพรรดิจากแสงแดด ลม และทราย เมื่อเสด็จพระราชดำเนินนอกสถานที่ (Li, 2019) ในสมัยราชวงศ์ซุ่ย พัดฉนวนชานเริ่มได้เผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง ในสมัยราชวงศ์ถังตอนต้น พัดฉนวนชานมีลักษณะทรงกลมที่เว้าตรงกลาง ในสมัยจักรพรรดิเสียนจงแห่งราชวงศ์ถัง พัดฉนวนชานจึงมีรูปทรงกลมอย่างสมบูรณ์ หรือที่เรียกว่า “กลมดั่งพระจันทร์เต็มดวง” (Shen, 2005) ต่อมาในสมัยราชวงศ์ซ่ง การพัฒนาศิลปะและจิตรกรรมอย่างเข้มแข็งทำให้ศิลปะและวัฒนธรรมของพัดฉนวนชานก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว พัดฉนวนชานในขณะนั้นมีรูปทรงและเนื้อหาภาพวาดบนพัดที่หลากหลาย ทำให้ผู้ใช้พัดไม่เพียงแต่ได้สัมผัสกับความเป็นศิลปะของพัดเท่านั้น แต่ยังได้นำเสนอและเผยแพร่ศิลปะและวัฒนธรรมผ่านพัดโดยไม่รู้ตัวอีกด้วย ต่อจากนั้น พัดฉนวนชานค่อย ๆ กลายมาเป็นสัญลักษณ์ทางสังคม ทั้งด้าน “ศิลปะ” และ “จารีตประเพณี” ในสมัยราชวงศ์หมิงและชิง พัดเจ้อชาน (พัดแบบพับได้) ได้รับความนิยมมากขึ้น ส่งผลให้พัดฉนวนชานค่อย ๆ เปลี่ยนไป เป็นที่นิยมเฉพาะกลุ่ม เช่น กลุ่มปัญญาชนผู้รู้หนังสือ สุภาพสตรี

การพัฒนาของยุคสมัยและความก้าวหน้าทางสังคมเมื่อมีการใช้เครื่องปรับอากาศและพัดลม ทำให้ชีวิตของผู้คนสะดวกสบายขึ้นและใช้พัดน้อยลง บทบาทของพัดจึงลดลงไปมาก ปัจจุบันรูปแบบของพัดฉนวนชานกลายเป็นเพียงสื่อโฆษณาช่วงฤดูร้อน หรือของที่ระลึกสำหรับสถานที่ท่องเที่ยว ส่งผลให้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในพัดฉนวนชานค่อย ๆ ถูกหลงลืม และค่อย ๆ เลือนหายไปจากวิถีชีวิตของผู้คน อย่างไรก็ตาม ใน ค.ศ. 2006 ศิลปะการทำพัดได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของชาติชุดแรก

(Central People's Government of the People's Republic of China, 2006) สิ่งนี้ไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของรัฐบาลที่มีต่ออดีต อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมนั้นมีคุณค่าและเป็นที่ต้องการของสาธารณชนมากขึ้นเรื่อย ๆ

ในปัจจุบัน รัฐบาลส่งเสริมวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างจริงจัง การศึกษาวิเคราะห์อัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพและความหมายแฝงทางวัฒนธรรมที่ซ่อนแฝงอยู่ในพิพิธภัณฑ์มีความสำคัญยิ่งต่อการทำความเข้าใจถึงการเกิดขึ้นและวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของศิลปะและวัฒนธรรมจีน อีกทั้งยังทำให้สุนทรียภาพทางศิลปะและความหมายแฝงทางวัฒนธรรมของศิลปะพิพิธภัณฑ์สมัยราชวงศ์ซ่งได้รับความสนใจ และเป็นประโยชน์ต่อการอ้างอิงที่สำคัญสำหรับการนำไปต่อยอดในอนาคต

บทความนี้นำเสนอให้ผู้อ่านทราบถึงสุนทรียภาพทางศิลปะและความหมายแฝงทางวัฒนธรรมผ่านการอธิบายเชิงลึกเกี่ยวกับความงามของพิพิธภัณฑ์สมัยราชวงศ์ซ่ง โดยหวังว่าจะสามารถสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้คนหันมาสนใจและศึกษาศิลปะและวัฒนธรรมพิพิธภัณฑ์มากขึ้น ซึ่งจะทำให้ศิลปะและวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์ถูกนำไปใช้ ได้รับการสืบสาน และพัฒนาที่ดีในสังคมยุคใหม่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาสุนทรียภาพทางศิลปะและความหมายแฝงทางวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์สมัยราชวงศ์ซ่ง

วิธีการดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพิพิธภัณฑ์สมัยราชวงศ์ซ่งจากข้อมูลทางเอกสาร ตำรา บทความ หนังสือภาพและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่การค้นหาสุนทรียภาพทางศิลปะและความหมายแฝงทางวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์

ขั้นตอนที่ 2 ลงพื้นที่ภาคสนามที่พิพิธภัณฑ์พระราชวังกู้กงเพื่อรวบรวมข้อมูลพิพิธภัณฑ์สมัยราชวงศ์ซ่งทั้งข้อมูลที่เป็นภาพวาดบนพิพิธภัณฑ์และพิพิธภัณฑ์ที่ใช้ในพระราชวัง เนื่องจากพิพิธภัณฑ์พระราชวังกู้กงเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีการเก็บสะสมภาพวาดบนพิพิธภัณฑ์ หนังสือรวบรวมภาพและภาพวาดที่เกี่ยวข้องจำนวนมากที่สุดในประเทศจีน

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์สุนทรียภาพทางรูปทรง เนื้อหา สี การจัดองค์ประกอบภาพ และความหมายแฝงทางวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์สมัยราชวงศ์ซ่ง เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับสุนทรียภาพทางศิลปะและความหมายแฝงทางวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์สมัยราชวงศ์ซ่ง

การทบทวนวรรณกรรม

1. ภูมิหลังทางวัฒนธรรมสมัยราชวงศ์ซ่ง

ราชวงศ์ซ่ง (ค.ศ. 960-1279) เป็นช่วงเวลาแห่งความเจริญรุ่งเรืองและการพัฒนาที่ยิ่งใหญ่ทางด้านเศรษฐกิจ ศิลปะ วัฒนธรรม การศึกษา และนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์ในประวัติศาสตร์จีนโบราณ ได้รับยกย่องว่าเป็นยุคทองในประวัติศาสตร์จีน มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงอดีตกับอนาคต และกลายเป็นยุคสมัยที่มีลักษณะเฉพาะ

ความเจริญรุ่งเรืองของศิลปะและวัฒนธรรมในสมัยราชวงศ์ซ่ง และการพัฒนาความสามารถด้านสุนทรียะของพลเมืองมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความนิยมชมชอบในศิลปะของราชวงศ์ ราชสำนักของราชวงศ์ซ่งไม่เพียงแต่จะเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจให้แก่จิตรกรเท่านั้น แต่ยังได้ยกระดับสถานะทางการเมืองของจิตรกรให้ดีขึ้นด้วย ในสมัยจักรพรรดิซ่งซุ่ยจง จิตรกรในสำนักจิตรกรรมสามารถแขวนสลักรูปปลาที่เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงสถานะหรือระดับของขุนนางแต่ละคนได้ (Peng, 2012) การให้สวัสดิการดังกล่าวเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้คนทั่วประเทศหันมาสนใจ ให้ความสำคัญ และพยายามพัฒนางานศิลปะ สิ่งนี้เป็นการวางรากฐานที่ดีให้กับนโยบาย บุคลากรและตลาดที่จะส่งผลให้เกิดความเฟื่องฟูและการพัฒนาของพัดถวนชาน

2. ภาพรวมของพัดถวนชานสมัยราชวงศ์ซ่ง

2.1 วิวัฒนาการของพัดถวนชาน

พัดเกิดขึ้นครั้งแรกในยุคก่อนประวัติศาสตร์ นอกจากตำนานพี่น้องฝูซีและหนี่วี่ว่า “นำหญ้ามาถักให้เป็นพัดเพื่อปิดบังใบหน้า” แล้ว ยังมีเรื่องราวที่ว่า “ในสมัยพระเจ้าเหยาผู้คนจะคลอตลูกกันในครัว ซึ่งจะมีการใช้พัดมาระบายความร้อน” (Xu, 2006) และในบันทึก “กู่จินจู่: หยุฝู” ของซุ่ยเป่าสมัยราชวงศ์จิ้นยังมีบันทึกไว้ว่า “พัดอู่หมิง (พัดประดับเกียรติยศ) ถูกสร้างขึ้นโดยพระเจ้าซุน” (Shanghai Ancient Books Publishing House, 1999) จากข้อมูลเอกสารและตำนานเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าประวัติศาสตร์ของพัดในประเทศจีนนั้นมีมาอย่างยาวนาน

ใน ค.ศ. 2007 พัดไม้ไผ่ที่เรียกว่า “พัดใบแรกของโลก” ถูกขุดพบจากสุสานราชวงศ์โจวตะวันออกในอำเภอลี่โจวอ้าว เมืองจี้จาง มณฑลเจียงซี พัดไม้ไผ่เล่มนี้เป็นหลักฐานทางกายภาพที่เก่าแก่ที่สุดและสมบูรณ์ที่สุดของพัดที่ขุดพบในประเทศจีน เรียกว่า “พัดเปี่ยนเมี่ยน” (Hu, 2008)

ภาพที่ 1 พัดเปี่ยนเมี่ยน

หมายเหตุจาก <http://www.szfan.com/Article/zgdgsztpxs.html>

สำหรับพัดถวนชานปรากฏขึ้นในสมัยราชวงศ์ซาง ในสมัยนั้น ไม่ได้ใช้พัดเพื่อพัดลมและระบายความร้อน แต่ใช้เพื่อปกป้องจักรพรรดิจากแสงแดด ลม และทราย เมื่อเสด็จพระราชดำเนินนอกสถานที่ (Li, 2019) ต่อมาในสมัยราชวงศ์ฉินและราชวงศ์ฮั่น รูปทรงของพัดพัฒนาเป็นแบบสมมาตร พัดผ้าไหมที่นิยมใช้กันในหมู่ขุนนางในสมัยนั้นเรียกว่า “พัดห้วน” และเนื่องจากส่วนใหญ่มีรูปร่างกลมจึงมีการเรียกว่าพัดประเภทนี้ว่า “พัดถวนชาน 团扇 (แปลว่าพัดทรงกลม)” ในช่วงสมัยราชวงศ์ซุ่ย พัดถวนชานที่ทำจากกระดาษค่อย ๆ ได้รับความนิยมขึ้น พงคาวดารฉินจงซุ่ยจี้ สมัยราชวงศ์ถัง ได้บันทึกไว้ว่า “ในขณะนั้นได้มีตลาดสำหรับพัด

โดยเฉพาะแล้ว” (Li, 2022) ต่อมาในสมัยราชวงศ์ถังตอนต้น พัฒนารูปทรงกลมที่เข้าตรงกลาง จนกระทั่งในสมัยจักรพรรดิเสวียนจงแห่งราชวงศ์ถัง พัฒนารูปทรงกลมอย่างสมบูรณ์หรือที่เรียกว่า “กลมตั้งพระจันทร์เต็มดวง” (Shen, 2005)

ในสมัยราชวงศ์ซ่ง พัฒนารูปทรงกลมที่ได้เขียนพู่กันจีนและพัดที่มีภาพวาดบนหน้าพัดได้รับความนิยมมากขึ้นเรื่อย ๆ และเริ่มส่งออกไปต่างประเทศในฐานะงานหัตถกรรม ในปัจจุบัน นอกจากภาพวาดบนพัดที่มีการจัดเก็บไว้ในหนังสือภาพแล้ว พัฒนารูปทรงกลมที่เป็นวัตถุจริงหลงเหลืออยู่เพียงจำนวนน้อย แต่ใน *หนังสือรวบรวมผลงานจิตรกรรมสมัยราชวงศ์ซ่ง* และ *ภาพวาดจีนที่มีชื่อเสียง 1,000 ภาพ* ปรากฏภาพวาดพัดวงกลมในสมัยราชวงศ์ซ่งอยู่มากกว่า 300 ภาพ สิ่งนี้พอที่จะแสดงให้เห็นถึงความเจริญของพัดวงกลมในยุคนั้นได้ ต่อมาในสมัยราชวงศ์หมิงและชิง พัดเจ้อชาน (พัดแบบพับได้) ได้รับความนิยม ส่งผลให้พัดวงกลมค่อย ๆ เปลี่ยนไปเป็นที่นิยมเฉพาะกลุ่ม เช่น กลุ่มปัญญาชนผู้รู้หนังสือและสุภาพสตรี ปัญหาสงครามก็ทำให้ความนิยมของพัดวงกลมลดลงเช่นกัน แต่ภายหลังจากช่วงปลายราชวงศ์ชิง พัฒนารูปทรงกลมก็ได้อีกกลับมาเริ่มฟื้นตัว และในปัจจุบัน ยังคงมีรูปถ่ายของพระนางซูสีไทเฮาที่ทรงถือพัดวงกลมอยู่

2.2 ประเภทของพัดวงกลมสมัยราชวงศ์ซ่ง

พัดวงกลมสมัยราชวงศ์ซ่งส่วนใหญ่ทำจากผ้าไหมและกระดาษ นอกจากพัดทรงกลมแล้ว ยังมีทรงหกเหลี่ยม ทรงแปดเหลี่ยม ทรงใบตอง ทรงใบอุ้ง ทรงหัวใจไก่ ทรงหางหงส์ และทรงระฆังทอง (Shen, 2005) เนื้อหาของภาพวาดบนพัดส่วนใหญ่เป็นภาพวาดที่ได้รับความนิยมในขณะนั้น เช่น ภาพทิวทัศน์ ภาพดอกไม้และนก ภาพปลาและแมลง ภาพบุคคล ภาพปัญญาชน ภาพวิถีชีวิตประเพณีของผู้คนในขณะนั้น

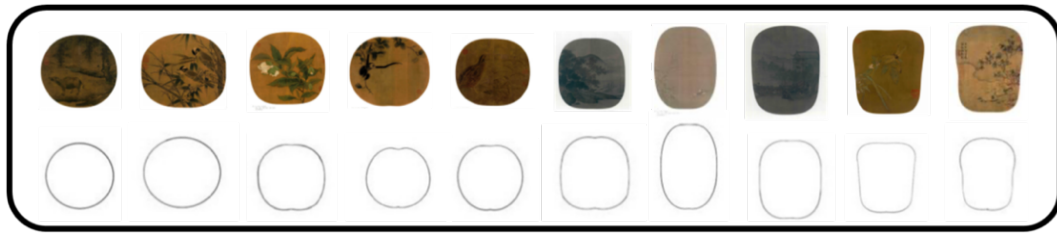
ผลการศึกษา

1. สุนทรียภาพทางศิลปะของพัดวงกลมสมัยราชวงศ์ซ่ง

รูปแบบทางวัฒนธรรมและสุนทรียภาพของพัดวงกลมสมัยราชวงศ์ซ่งมีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง ตั้งแต่จักรพรรดิลงมาจนถึงสามัญชนต่างได้สร้างสรรค์ภาพวาดบนพัดที่ยอดเยียมออกมาเป็นจำนวนมาก สิ่งนี้ทำให้พัดวงกลมไม่เพียงแต่เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้งานได้จริงเท่านั้น แต่ยังเป็นงานศิลปะอีกด้วย จากการวิเคราะห์สรุปได้ว่าภาพวาดบนพัดวงกลมสมัยราชวงศ์ซ่งมีความละเอียด ประณีต และน่าหลงใหลเป็นอย่างมาก สามารถแสดงอารมณ์ถึงความสงบ สง่างาม และประณีต ผ่านพู่กันและน้ำหมึกได้เป็นอย่างดี พัดวงกลมนั้น แสงหารูปทรงที่สมบูรณ์แบบ เนื้อหาที่หลากหลาย การลงสีที่งดงามและเรียบง่าย ตลอดจนรูปแบบการจัดองค์ประกอบภาพแบบการมองเห็นสิ่งใหญ่จากสิ่งเล็กๆ

1.1 สุนทรียภาพด้านรูปทรง

รูปทรงของพัดวงกลมมีความแตกต่างจากงานศิลปะอื่น ๆ เนื่องจากพัดวงกลมมีขนาดเล็ก พกพาสะดวก สามารถใช้งานได้จริง นอกจากนั้น เทคนิคในการผลิต ทำให้ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงรูปทรงของพัดได้ตามใจชอบ จากการถอดรูปทรงของพัดวงกลมจากภาพวาดบนพัด อันเป็นตัวแบบที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน มีข้อสรุปว่า โดยพื้นฐานแล้ว รูปทรงของภาพวาดบนพัดวงกลมสมัยราชวงศ์ซ่งเป็นรูปทรงเรขาคณิต เช่น รูปทรงกลม รูปทรงวงรี รูปทรงใบตอง

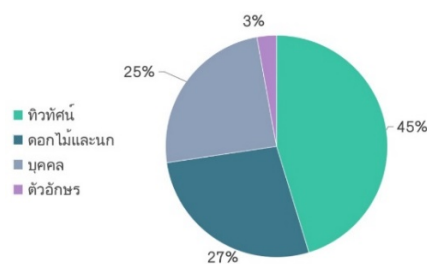
ภาพที่ 2 รูปร่างของภาพวาดบนพัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่ง

นอกจากนี้ จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับรูปร่างของพัดฉนวนชานจากพิพิธภัณฑ์ ภาพจิตรกรรมสมัยราชวงศ์ซ่ง งานแกะสลักหินและอิฐที่มีรูปพัดฉนวนชานปรากฏอยู่ พบว่ารูปร่างของพัดฉนวนชานเป็นรูปร่างสมมาตรซ้าย-ขวาที่มีศูนย์กลางอยู่ที่แกนกลาง ซึ่งมีความ “สง่างามและตั้งตรง” ด้านหนึ่งเพราะความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีการผลิตกับงานฝีมือ อีกด้านหนึ่งคือรูปร่างสมมาตรนั้นสอดคล้องกับสุนทรียภาพพื้นฐานของชาวจีน ทั้งยังเป็นการแสวงหาและการแสดงออกถึงแนวคิดเรื่อง “ความปรองดองรักใคร่ซึ่งกันและกัน” นอกจากนี้ รูปร่างของพัดที่สมมาตรยังเอื้อต่อการใช้งานอีกด้วย จักรพรรดิถังไท่จง เคยกล่าวไว้ว่า “ตรงกลางคือความตั้งตรง ตรงกลางคือสิ่งที่เรียกว่าความกลมกลืน” (Kong, 2008) สิ่งนี้คือจิตวิญญาณแห่งศิลปะอันสูงส่งที่ชาวจีนโบราณเชื่อถือกันมา ซึ่งได้แสดงออกผ่านรูปร่างของพัดฉนวนชาน

จากการวิเคราะห์ภาพบุคคลที่ถือพัดฉนวนชานในภาพเขียนที่รวบรวมไว้พบว่า นางก้านฉนวนนิยมใช้พัดฉนวนชานทรงวงกลมและวงรี ชุมนางและชนชั้นปัญญาชนใช้พัดฉนวนชานทรงด้านบนกลมด้านล่างตัดเรียบ ส่วนชาวเมืองส่วนใหญ่ใช้พัดฉนวนชานทรงใบตอง ในขณะที่เทพเจ้าและนักบวชลัทธิเต๋าส่วนใหญ่ใช้พัดฉนวนชานทรงเหลี่ยมที่มีมุมโค้งมน ประเด็นเหล่านี้ทำให้พัดฉนวนชานกลายเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงการแบ่งชนชั้นทางสังคมโดยปริยาย

1.2 สุนทรียภาพด้านเนื้อหา

เนื้อหาของพัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่งมีหลากหลาย ในบรรดาพัดที่ยังหลงเหลืออยู่นั้น พบว่าเนื้อหาหลัก ๆ ได้แก่ ภาพทิวทัศน์ ภาพบุคคล ภาพดอกไม้และนก และตัวอักษร จากการสำรวจพิพิธภัณฑ์และการรวบรวมข้อมูลรูปภาพ หนังสือภาพ และเอกสาร ผู้วิจัยได้จัดทำแผนภูมิแสดงสัดส่วนของเนื้อหาที่ปรากฏในพัดฉนวนชาน จากข้อมูลพบว่า ภาพทิวทัศน์มีสัดส่วนมากที่สุด รองลงมาคือภาพดอกไม้และนก และภาพบุคคล ส่วนภาพที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตัวอักษรมีสัดส่วนเพียงเล็กน้อย

ภาพที่ 3 สัดส่วนเนื้อหาของพัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่ง(1) เนื้อหาเกี่ยวกับทิวทัศน์

เนื้อหาเกี่ยวกับทิวทัศน์มีสัดส่วนมากที่สุด แบ่งย่อยได้เป็น 3 ประเภท คือ 1) ทิวทัศน์ของภูเขาและแม่น้ำ 2) ทิวทัศน์ของสวน 3) ทิวทัศน์ของวิถีความเป็นอยู่ เนื้อหาที่เป็นภาพทิวทัศน์ภูเขาและแม่น้ำส่วนใหญ่มีพื้นหลังเป็นภาพแม่น้ำ มีภูเขาอยู่ไกลออกไป และมีต้นไม้อยู่ใกล้ ๆ เพื่อขยายความมิติของพื้นที่ ทำให้ภาพดูมีพื้นที่กว้างใหญ่และมีขอบเขตการมองเห็นกว้างขึ้น แสดงถึงความปรารถนาของจิตรกรที่มีต่อความนิ่ง เยียบ และสงบ สำหรับทิวทัศน์ของสวน พรรณนาถึงการใช้ชีวิตสันโดษในธรรมชาติ เนื้อหาหลักคือสวนและสถาปัตยกรรม อาจตกแต่งด้วยภาพบุคคล หรือศาลาที่ซ่อนอยู่ท่ามกลางต้นสนและต้นหลิว โดยทั่วไปแสดงถึงความงามอันเยียบสงบของปัญญาชนและขุนนาง ส่วนทิวทัศน์ของวิถีความเป็นอยู่นั้น แสดงให้เห็นวิถีชีวิตของประชาชนทั่วไป ผู้วิจัยคิดว่าเนื้อหาเกี่ยวกับทิวทัศน์นี้แสดงออกถึงวิถีชีวิตที่มีความเป็นบทกวี มีภูเขาและแม่น้ำเป็นหัวใจสำคัญ โดยมีภาพบุคคลซ่อนอยู่ในนั้น เป็นการดึงดูดสายตาและทำให้ภาพดูน่าสนใจ ขณะเดียวกัน ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดทางศิลปะที่ลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติและขนาดเล็กของผู้คน

ภาพที่ 4 ภาพสันโดษริมทะเลสาบหมายเหตุจาก *Complete Works of Song Paintings*, by Zhejiang University Chinese Ancient Painting and Calligraphy Research Center, 2010, Zhejiang University Press.

(2) เนื้อหาเกี่ยวกับดอกไม้และนก

เนื้อหาเกี่ยวกับดอกไม้และนกมีความโดดเด่นมากที่สุดในบรรดาภาพวาดบนพัดฉนวนชานส่วนใหญ่แสดงเทคนิคการใช้พู่กันที่พิถีพิถัน ลายเส้นเล็กและละเอียด ในการร่างโครงร่างของดอกไม้และนก ลงสีตามลักษณะของเนื้อหา จัดวางองค์ประกอบอย่างประณีต ใช้ฝีแปรงที่มีชีวิตชีวาและละเอียดอ่อน นอกจากนี้เนื้อหาภาพดอกบัว ดอกเหมย ดอกกล้วยไม้ และต้นไม้แล้ว ยังมีภาพของสัตว์ต่างๆ เช่น ม้า วัว แกะ สุนัข ปลา แมลง ผีเสื้อ ผึ้ง แมลงปอ อีกด้วย เพื่อทำให้องค์ประกอบ หรือการตกแต่งภาพมีชีวิตชีวามากขึ้น

ภาพที่ 5 ภาพดอกบัวโผล่จากน้ำบนพัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่งหมายเหตุจาก *Complete Works of Song Paintings*, by Zhejiang University Chinese Ancient Painting and Calligraphy Research Center, 2010, Zhejiang University Press.

(3) เนื้อหาเกี่ยวกับบุคคล

เนื้อหาเกี่ยวกับบุคคล ส่วนใหญ่เป็นภาพหญิงสาว นางกำนัล เทพเจ้า ปัญญาชนผู้รู้หนังสือ เช่น ภาพการเล่นของเด็กในหมู่บ้าน ภาพการไถนาและทอผ้า เป็นการบันทึกวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมของราชวงศ์ซ่งอย่างมีชีวิตชีวา อีกทั้งยังเป็นการพรรณนาถึงสภาพจิตใจของชนชั้นปัญญาชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการแสวงหา “ความจริง” อันสุนทรีย์ในเวลานั้นได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 6 ภาพการเล่นและชมการแสดงหุ่นไม้หม่ายเหตุจาก <https://m.huxiu.com/article/264847.html>

(4) เนื้อหาเกี่ยวกับตัวอักษร

การจารึกบทกวีและตัวอักษรบนภาพวาดบนพัดเป็นเอกลักษณ์หนึ่งของทัศนงานช่างสมัยราชวงศ์ซ่ง แต่ในปัจจุบันมีหลงเหลืออยู่ไม่มาก ตัวอักษรเหล่านี้มีทั้งที่ทำหน้าที่เป็นส่วนเสริม หรือมีส่วนเป็นครั้งหนึ่งของภาพ และบางครั้งปรากฏอยู่อีกด้านหนึ่งของพัด กลายเป็นรูปแบบที่เป็นภาพวาดด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งเป็นตัวอักษร ตัวอย่างเช่น “ภาพหวนกลับคืนไปที่เรือ ณ ปลายฟ้า” ในภาพมีภูเขาและทิวทัศน์อยู่คู่กับแต่ละส่วนใช้พื้นที่ในภาพอย่างละครึ่ง รวมเป็นหนึ่งเดียวและเสริมซึ่งกันและกัน ตัวอักษร นี้ช่วยให้จิตรกรสามารถแสดงความคิดออกมาได้โดยตรงมากขึ้น

ภาพที่ 7 ภาพหวนกลับคืนไปที่เรือ ณ ปลายฟ้าหมายเหตุจาก *Complete Works of Song Paintings*, by Zhejiang University Chinese Ancient Painting and Calligraphy Research Center, 2010, Zhejiang University Press.

จากการรวบรวม วิเคราะห์ เรียบเรียง และสรุปเนื้อหาที่ปรากฏบนพัดวนชาน ทำให้สามารถเข้าใจ เนื้อหาและรูปแบบของภาพวาดบนพัดวนชานในสมัยราชวงศ์ซ่งได้เป็นอย่างดี ทั้งยังทำให้สัมผัสได้ถึงความคิด ของจิตรกร ขณะเดียวกัน ยังทำให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยราชวงศ์ซ่งได้ดีขึ้นอีกด้วย อัน เป็นการวางรากฐานที่ดีสำหรับการวิเคราะห์เชิงลึกในลำดับถัดไป

1.3 สุนทรียภาพด้านการใช้สี

ในสมัยราชวงศ์ซ่ง ลัทธิขงจื้อใหม่ได้แผ่อิทธิพลไปยังวงวัฒนธรรมทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งชน ชั้นปกครองที่เคารพศรัทธาลัทธิขงจื้อใหม่เป็นอย่างมาก ส่งผลต่อการเลือกใช้สีของภาพวาดจีน ที่มีการใช้สีที่มีความ โปร่ง นุ่ม สง่า ผลงานภาพวาดต่าง ๆ ปรากฏมากขึ้นในช่วงนี้ ส่งผลโดยตรงต่อความทรงจำของคนรุ่นหลัง ที่มีต่อการใช้สีในภาพวาดจีน หลังจากวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า สีพื้นหลังของภาพวาดบนพัดวนชานสมัยราชวงศ์ ซ่งโดยทั่วไปจะเป็นสีโทนมืดเหลือง หรืออาจเพี้ยนจากสีเหลืองไปเล็กน้อย นอกจากภาพที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับภูเขา สี เขียวและแม่น้ำใสที่มีอยู่เพียงไม่กี่ภาพแล้ว ในภาพภูเขาและแม่น้ำส่วนใหญ่จะใช้สีน้ำหมึกเป็นหลัก และอาจ สอดแทรกสีอื่น ๆ ที่มีความเรียบง่าย ส่วนภาพที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับบุคคล ดอกไม้และนก มีการลงสีมากที่สุด ในส่วนนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์การใช้สีของพัดวนชานจากสีพื้นหลังและสีของเนื้อหาที่ปรากฏในภาพ เพื่อที่จะ สรุปถึงกฎการใช้สีในการวาดภาพบนพัดวนชาน

(1) สีพื้นหลัง

พัดวนชานหรือภาพวาดบนพัดวนชานที่ปรากฏในหนังสือภาพที่ยังหลงเหลืออยู่ส่วนใหญ่ ทำมาจากผ้าไหม ซึ่งเป็นวัสดุที่สอดคล้องกับความต้องการในการใช้งานของพัดวนชาน ทั้งยังมีคุณสมบัติ เหมาะสมแก่การวาดภาพที่มีความละเอียดสูง ดังนั้น จึงนิยมใช้ผ้าไหมเป็นวัสดุในการวาดภาพบนพัดวนชาน อย่างไรก็ดีตาม หลังจากเวลาผ่านไปหลายพันปี สีพื้นหลังของภาพวาดบนพัดวนชานได้กลายเป็นสีเหลืองอม น้ำตาล สีน้ำตาลเข้ม หรือสีเหลืองอ่อน ดังปรากฏเป็นภาพรวมของการจำแนกประเภทของสีพื้นหลังตามข้อมูล ที่รวบรวมได้ในตารางที่ 1 เห็นได้ว่า จิตรกรน่าจะพิจารณาการเลือกใช้สีพื้นหลังโดยรวมตามผลลัพธ์ของภาพที่ ต้องการ แต่หลังจากการวิเคราะห์พบว่า มีกฎเกณฑ์บางอย่าง กล่าวคือ สีพื้นหลังของภาพที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ ดอกไม้และนกนั้นค่อนข้างสว่าง อาจเป็นเพราะโดยทั่วไปดอกไม้มีความสว่าง ส่วนสีพื้นหลังของภาพที่มีเนื้อหา เกี่ยวกับทิวทัศน์ มีความแตกต่างของเฉดสีค่อนข้างมาก ทั้งสีเข้มและสีอ่อนแตกต่างกันไป ภาพที่มีมุมมอง ระยะไกลจะสว่างกว่าสีพื้นหลัง ส่วนภาพศาลาที่เป็นภาพระยะใกล้จะมีสีพื้นหลังที่ค่อนข้างเข้ม ส่วนภาพที่มี เนื้อหาเกี่ยวกับบุคคลก็เช่นเดียวกัน เนื่องจากบุคคลบางคนถูกรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับทิวทัศน์ภูเขาและแม่น้ำ เพราะฉะนั้นสีพื้นหลังของภาพบุคคลส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเดียวกันกับสีพื้นหลังของภาพทิวทัศน์ภูเขาและแม่น้ำ

ตารางที่ 1 สีพื้นหลังของพัฒนาชาน

หมายเลข	เนื้อหา	ชื่อภาพ	ภาพ	สีพื้นหลัง	รายละเอียด
1	เนื้อหาเกี่ยวกับทิวทัศน์	ภาพการเดินทางเรือผ่านลมฝน			สีโดยรวมเป็นสีน้ำตาลอมเทา ความมีมิติของภาพเปลี่ยนไปตามระยะห่างของพื้นที่ว่าง ทำให้เกิดความรู้สึกสวยงามของน้ำและท้องฟ้าที่เป็นสีเดียวกัน
2	เนื้อหาเกี่ยวกับทิวทัศน์	ภาพพระราชวังริมภูเขาและแม่น้ำ			สีโดยรวมเป็นสีเหลืองน้ำตาล และภาพพระยะไกลเป็นสีเหลืองอ่อน ให้ความรู้สึกที่เงียบสงบท่ามกลางความเร่งรีบและวุ่นวาย
3	เนื้อหาเกี่ยวกับดอกไม้และนก	ภาพแมลงปอบนดอกบัว			สีโดยรวมเป็นสีน้ำตาลเข้มเน้นตัวเนื้อหาให้เด่นและทำให้ภาพมีความกลมกลืนและเป็นหนึ่งเดียว
4		ภาพนกพิราบบนกิ่งไม้			สีโดยรวมคือสีเหลืองอ่อน และสีตรงกลางจะอ่อนกว่า เน้นถึงความโดดเด่นของนก

หมายเลข	เนื้อหา	ชื่อภาพ	ภาพ	สีพื้นหลัง	รายละเอียด
5	เนื้อหาเกี่ยวกับบุคคล	ภาพชูชื้อ เลี้ยงแพะ			สีโดยรวมเป็นสีน้ำตาลอ่อน และเทคนิคการเขียนภาพระดับสายตา เพื่อเน้นเนื้อหาในภาพ
6	เนื้อหาเกี่ยวกับทิวทัศน์	ภาพเด็กเล่นข้างศาลา			สีโดยรวมเป็นสีน้ำตาลเข้ม และเนื่องจากเป็นฉากรขนาดเล็ก สีจึงเปลี่ยนไปเพียงเล็กน้อย

(2) สีเนื้อหา

ในสมัยจักรพรรดิซ่งซู่จง สำนักจิตรกรรมหลวงได้เกิดรูปแบบทางศิลปะที่สำคัญ 2 รูปแบบ คือ 1) การวาดภาพด้วยเทคนิคฟู่กันละเอียดและลงสีหนัก 2) การวาดภาพด้วยเทคนิคหมึกสีอ่อน รูปแบบผลงานของจักรพรรดิซ่งซู่จงเป็นการผสมผสานทั้ง 2 รูปแบบเข้าด้วยกัน ต่อมาในสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ ได้เกิดรูปแบบการลงสีที่มีลักษณะเฉพาะ โดย “ใช้หมึกเป็นหลัก ลงสีช่วยเสริม” และ “สีต้องไม่กลบหมึก” เช่น “ภาพดอกบัวโผล่พ้นน้ำ” และ “ภาพผีเสื้อชมดอกเบญจมาศ” เป็นภาพที่วาดด้วยเทคนิคฟู่กันละเอียดและลงสีหนัก มีการลงเส้นของฟู่กันที่พิถีพิถัน มีรายละเอียดและลงสีที่เข้ม ดอกไม้ที่วาดส่วนใหญ่จะมีใบไม้สีเขียวเป็นตัวเสริมและตกแต่งด้วยสีแดงหรือสีหนักในบางครั้ง เพราะฉะนั้น เพื่อให้การวิเคราะห์และสรุปเอกลักษณ์การใช้สีของตัวเนื้อหาได้ดีขึ้น ผู้วิจัยจึงเลือกผลงานภาพวาดบนพัดฉนวนชานจำนวน 2 ภาพมาถอดองค์ประกอบสีเนื้อหา ดังแสดงในตารางที่ 2

โดยสรุป การเลือกใช้สีของพัดฉนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่งได้รับอิทธิพลอย่างมากจากรูปแบบโดยรวมของการวาดภาพจีนในขณะนั้น แสดงถึงความงามที่สูงส่ง จิตรกรให้ความสำคัญอย่างมากกับคุณภาพของเม็ดสี ซึ่งไม่เพียงเป็นการรับประกันความอึดตัวของสีเท่านั้น แต่ยังทำให้ภาพรวมมีสีสันสดใส และการลงสีทับกันหลาย ๆ ครั้ง ทำให้ภาพมีมิติมากขึ้นอีกด้วย

ตารางที่ 2 สี่ของเนื้อหาในภาพวาดบนพัดถนนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่ง

หมายเลข	จิตรกร	ชื่อภาพ	ภาพผลงาน	สี่เนื้อหา	แหล่งที่มา
1	ไม่ปรากฏ	ภาพดอกบัว โผล่พ้นน้ำ			พิพิธภัณฑ พระราชวังกู้กง กรุงปักกิ่ง
2	จู เซ่าจิง	ภาพผีเสื้อ ชมดอก เบญจมาศ			พิพิธภัณฑ พระราชวังกู้กง กรุงปักกิ่ง

1.4 สุนทรียภาพด้านการจัดองค์ประกอบภาพ

เนื่องจากลักษณะเฉพาะของรูปทรงของพัดถนนวนชานสมัยราชวงศ์ซ่ง ทำให้การจัดองค์ประกอบภาพมีลักษณะเฉพาะของตนเอง จากการวิเคราะห์ก่อนหน้านี้ เนื้อหาของภาพวาดบนหน้าพัดถนนวนชานสามารถแบ่งเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับทิวทัศน์ ดอกไม้และนก บุคคล และตัวอักษร ฉะนั้นรูปแบบการจัดองค์ประกอบภาพจึงวิเคราะห์ไปตามเนื้อหาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ พัดที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับบุคคลเป็นไปตามกฎการจัดองค์ประกอบของภาพวาดจีน โดยจำกัดด้วยรูปทรงของพัด ส่วนพัดที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตัวอักษรจะไม่ปรากฏอยู่เดี่ยว ๆ ฉะนั้นการจัดองค์ประกอบส่วนใหญ่เป็นการตกแต่งตัวอักษรในพื้นที่ว่าง หรือตัวอักษรและภาพวาดมีสัดส่วนที่เท่า ๆ กัน หรือด้านหนึ่งเป็นภาพวาดและอีกด้านหนึ่งเป็นตัวอักษร ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์การจัดองค์ประกอบภาพเฉพาะพัดถนนวนชานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับทิวทัศน์ ดอกไม้และนกเท่านั้น

(1) การจัดองค์ประกอบภาพ “แบบย่อส่วน” และ “แบบมุมใดมุมหนึ่ง” ในภาพทิวทัศน์

เนื่องจากภาพวาดบนพัดถนนวนชานมีขนาดจำกัด จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะแสดงออกถึงความยิ่งใหญ่ของภูเขาและผืนน้ำที่กว้างใหญ่ เมื่อเทียบกับภาพแบบตั้งและภาพม้วน ฉะนั้นภาพของภูเขาและแม่น้ำจึงถูกย่อขนาดหรือวาดบางส่วนลงบนหน้าพัด เรียกการจัดองค์ประกอบแบบนี้ว่า “แบบย่อส่วน” ในสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ พัดถนนวนชานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับทิวทัศน์ส่วนใหญ่ เป็นการเลือกบางมุมของทิวทัศน์ หรือบางส่วนของศาลา มาประกอบเข้ากับภูเขาที่อยู่ห่างไกล เรียกการจัดองค์ประกอบแบบนี้ว่า “แบบมุมใดมุมหนึ่ง” ซึ่งการจัดองค์ประกอบภาพรูปแบบนี้ทำให้ภาพมีชีวิตชีวาและเหมือนจริงยิ่งขึ้น

(2) การจัดองค์ประกอบภาพ “แบบทแยงมุม” และ “แบบตัดผ่าน” ในภาพดอกไม้และนก

การจัดองค์ประกอบภาพแบบทแยงมุมมักพบในงานที่แสดงภาพดอกไม้แบบเดี่ยว โดยก้านของดอกไม้เดี่ยว ๆ จะทอดยาวจากมุมขวาล่างของภาพ กิ่งก้านที่ยาวของดอกไม้จะพาดผ่านหน้าตัดแบบเส้นทแยงมุม ทำให้ภาพถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน สำหรับการจัดองค์ประกอบ “แบบตัดผ่าน” ส่วนใหญ่ใช้ดอกไม้เป็นเนื้อหาหลัก โดยตัดผ่านภาพบนหน้าตัดให้เป็นรูปแบบต่าง ๆ เช่น ตัดแบบทแยง ผ่านแบบแนวนอน บางครั้งมีภาพนกและแมลงมาประดับตกแต่ง รูปแบบการจัดองค์ประกอบแบบตัดผ่านให้ความรู้สึกถึงความเคลื่อนไหวได้ดี ทำให้ภาพดูเป็นธรรมชาติและมีความสมจริงมากยิ่งขึ้น

โดยสรุป พัฒนชานในสมัยราชวงศ์ซ่งมีวิธีการจัดองค์ประกอบภาพที่หลากหลาย นอกเหนือจากรูปแบบการจัดองค์ประกอบแบบภาพวาดจีนแล้ว ยังมีรูปแบบการจัดองค์ประกอบภาพแบบอื่น ๆ เช่น “แบบย่อส่วน” “แบบมุมใดมุมหนึ่ง” “แบบทแยงมุม” “แบบตัดผ่าน” โดยการจัดองค์ประกอบภาพจากบนล่างจะให้ความสำคัญกับความหนาแน่นและจังหวะของภาพ ส่วนองค์ประกอบภาพแบบแนวนอนที่สมมาตรจะทำให้หน้าตัดมีความสมดุลและกลมกลืนมากขึ้น รูปแบบการจัดองค์ประกอบภาพของพัฒนชานได้สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรมในขณะนั้น และสะท้อนให้เห็นด้วยว่า ขณะที่ยังคงประกอบกรออกแบบของพัฒนชานสมัยราชวงศ์ซ่งให้ความสำคัญกับความเป็นศิลปะและการใช้งานได้จริง ก็ยังให้ความสำคัญกับการสะท้อนให้เห็นลักษณะเฉพาะและความต้องการที่จะพัฒนาทางวัฒนธรรมและสังคมในเวลานั้นอีกด้วย

2. ความหมายแฝงทางวัฒนธรรมของพัฒนชานสมัยราชวงศ์ซ่ง

ราชวงศ์ซ่งที่สนับสนุนและส่งเสริมศิลปะ ภาพทิวทัศน์ ดอกไม้และนก บุคคล และตัวอักษรที่ปรากฏอยู่บนพัด ล้วนสะท้อนถึงแนวคิดเชิงสุนทรียะและรูปแบบทางศิลปะของวัฒนธรรมสมัยราชวงศ์ซ่ง ขณะเดียวกัน สุนทรียภาพของภาพวาดบนพัดพัฒนชานก็ได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากลัทธิขงจื้อยุคใหม่ที่ว่าด้วย “การแสวงหาเหตุผลและการจัดความปรารถนา” และลัทธิขงจื้อที่ว่าด้วย “ความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ” การใช้สี รูปทรง เนื้อหาและการจัดองค์ประกอบภาพที่เรียบง่าย เป็นทัศนคติทางศิลปะที่มีความอ่อนโยน เป็นรูปแบบที่มีความพิถีพิถัน และเป็นความสมดุลที่สมบูรณ์แบบระหว่างธรรมชาติกับศิลปะ ก่อให้เกิดเป็นรูปแบบทางศิลปะที่อ่อนโยนและสง่างาม ซึ่งมีอิทธิพลมาจนถึงทุกวันนี้ ตัวอย่างเช่น พัฒนชานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับทิวทัศน์ ส่วนใหญ่แสดงออกถึงความรักและการรับรู้ถึงความงามของธรรมชาติของจิตรกร ส่วนพัฒนชานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับดอกไม้และนก มีการจัดองค์ประกอบภาพที่สวยงาม บรรยากาศของภาพที่เรียบง่าย และมีลายเส้นที่พิถีพิถัน การเกิดขึ้นของศิลปะและวัฒนธรรมนี้ก่อให้เกิดคุณค่าทางสุนทรียภาพอันเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมสมัยราชวงศ์ซ่ง และคุณค่าทางสุนทรียภาพอันเป็นเอกลักษณ์ของพัฒนชานนี้ ส่งผลให้พัฒนชานถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวาง เพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ เช่น ความรัก มิตรภาพ ศิลธรรม การแสดงออกทางศิลปะอันประณีตของพัฒนชานนี้ ทำให้พัฒนชานกลายเป็นสื่อกลางสำคัญสำหรับผู้คนในการถ่ายทอดอารมณ์และแสดงออกถึงเสน่ห์ทางวัฒนธรรม ความหมายแฝงทางวัฒนธรรมของพัฒนชานแบ่งออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

2.1 การแสดงออกถึงความรักของชายหญิง

ภายใต้อิทธิพลของลัทธิขงจื้อในสมัยราชวงศ์ซ่ง สตรีที่เปิดเผยใบหน้าของตนในที่สาธารณะ ถือว่าไม่สุภาพอย่างยิ่ง ฉะนั้น เมื่อผู้หญิงพบเจอกับผู้ชายที่ตนชื่นชอบ จึงมักจะใช้พัดฉนวนชานเป็นอุปกรณ์ในการปิดบังใบหน้าระหว่างการพูดคุยสื่อสาร บทกวีของโจว ปิงเยี่ยนสมัยราชวงศ์ซ่งได้พรรณนาไว้ว่า “สตรีรูปงามยกมือขึ้นจัดเสื้อผ้า หยิบพัดขึ้นมาปิดหน้าอก ผู้ชายชื่นชมอายจนใบหน้าแดงกล้า” (Li & Liu, 2019) การที่ผู้หญิงถือพัดฉนวนชานไว้ในมือเพื่อปิดบังใบหน้าของตน ไม่เพียงแต่จะสามารถปกปิดความซื่อได้อย่างเหมาะสมเท่านั้น แต่ยังแสดงออกถึงความงามอันลุ่มลึกอีกด้วย นอกจากนี้ พัดฉนวนชานยังสามารถใช้เป็นของขวัญเพื่อแสดงความรักได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่น การมอบพัดฉนวนชานที่หน้าพัดมีภาพวาดนกยวนยางสองตัว หรือผีเสื้อคู่หนึ่ง เป็นสัญลักษณ์แห่งความรักและความเข้าใจระหว่างคนสองคน

พัดฉนวนชานนิยมใช้เป็นพัดมงคลในงานแต่งงานของผู้หญิงในสมัยราชวงศ์ซ่งด้วย จากบันทึกในงานแต่งงานที่บ้าน เจ้าสาวจะเตรียมพัดฉนวนชานไว้ 2 เล่ม ตอนที่ออกจากบ้านจะทิ้งพัดเล่มหนึ่งผูกติดกับซองแดง สื่อความหมายว่าเจ้าสาวจะละทิ้งนิสัยและอารมณ์ที่ไม่ดีของเธอ และจะนำพัดฉนวนชานอีกเล่มที่เป็นสัญลักษณ์ของความดีไปยังบ้านของสามี และในระหว่างการทำพิธีแต่งงาน เจ้าสาวต้องใช้พัดปิดบังใบหน้าจนกว่าขั้นตอนทั้งหมดจะจบสิ้นลง ถึงจะสามารถนำพัดออกจากใบหน้าได้ เพื่อแสดงว่างานแต่งงานได้เสร็จสิ้น เจ้าบ่าวและเจ้าสาวได้พบกันอย่างเป็นทางการ

2.2 การสื่อสารถึงมิตรภาพ

พัดฉนวนชานถูกใช้อย่างแพร่หลายในโอกาสทางการเมืองและสังคมในสมัยราชวงศ์ซ่ง เป็นสื่อกลางของมารยาททางสังคมในการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปัญญาชนและขุนนางทุกระดับ พัดฉนวนชานยังเป็นของขวัญยอดนิยม และมักจะมีการมอบพัดฉนวนชานให้กันและกันเพื่อแสดงความขอบคุณและการชื่นชมทั้งหมดนี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงมารยาทหรือจารีตประเพณีที่ได้แสดงออกผ่านพัดฉนวนชานอย่างลึกซึ้ง

ในการรวมตัวกันของชนชั้นปัญญาชนในสมัยราชวงศ์ซ่ง พัดฉนวนชานถือเป็นเครื่องมือสื่อสารที่สำคัญอย่างยิ่ง มีคุณค่าทางศิลปะ และมีความหมายแฝงทางวัฒนธรรมอันสูงส่ง ทั้งยังเป็นวัตถุที่ใช้ในการแสดงออกถึงสุนทรียภาพทางวัฒนธรรมและความคิดความอ่านของผู้คนอีกด้วย ชนชั้นปัญญาชนสมัยราชวงศ์ซ่งแลกเปลี่ยนพูดคุยและให้ข้อคิดซึ่งกันและกันผ่านการชื่นชมพัดฉนวนชาน นับเป็นการส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนและการพัฒนาวรรณกรรม ศิลปะ และปรัชญาในราชวงศ์ซ่ง นอกจากนี้ พัดฉนวนชานยังเป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพระหว่างมิตรประเทศอีกด้วย เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีลักษณะเฉพาะประจำชาติ พัดฉนวนชานมักถูกส่งออกเป็นของขวัญและสินค้าไปยังประเทศเพื่อนบ้านรอบ ๆ เช่น เกาหลีเหนือ ญี่ปุ่น ตลอดจนจนประเทศไทยและประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญของการก่อตัวของวัฒนธรรมตะวันออก

จากบันทึกใน “*อรรถาธิบายจูฟานจื่อ*” ของจ้าวหฺรูชื่อสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ได้อธิบายไว้ว่า “ในขณะที่มีสิ่งส่งออกสินค้าที่ทำเรือฉนวนโจว หนึ่งในสินค้าคือพัดฉนวนชานที่มีการวาดภาพและเขียนตัวอักษรลงไปบนหน้าพัดแล้ว” ดังนั้น พัดฉนวนชานจึงไม่เพียงการสะท้อนถึงความหลากหลายและเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมจีนเท่านั้น แต่ยังเป็นส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและการค้าระหว่างราชวงศ์ซ่งกับ

ประเทศอื่น ๆ อีกทั้งยังเป็นการขยายขอบเขตและความลึกซึ้งให้กับความหมายแฝงทางวัฒนธรรมของพัฒนา
ชานอีกด้วย

2.3 การแสดงถึงความรักของครอบครัวและคุณธรรม

แม้ว่าราชวงศ์ซ่งจะประสบกับภัยสงคราม แต่ศิลปะและวัฒนธรรมก็ประสบความสำเร็จอย่าง
ไม่เคยปรากฏมาก่อน สงครามหลังจากยุคห้าราชวงศ์ ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่ว่า “ใครก็ตามที่มีกำลังพอ
ก็สามารถเป็นจักรพรรดิได้” ซึ่งทำลายความยิ่งใหญ่ของราชสำนักในเวลานั้นอย่างมาก เพื่อพลิกสถานการณ์ใน
ขณะนั้น จักรพรรดิซ่งไท่จงได้นำนโยบาย “เคารพจารีตประเพณี ส่งเสริมวัฒนธรรม” เข้ามาใช้ เพื่อให้บรรลุ
วัตถุประสงค์ในการรักษาเสถียรภาพและการฟื้นฟูสถานการณ์ทางสังคม จักรพรรดิซ่งไท่จงเป็นเครื่องมือใน
การส่งเสริมความสัมพันธ์ทางการเมือง ศาสนา และการอยู่ร่วมกันของผู้คน ทำให้ศิลปะ จิตรกรรม และ
วัฒนธรรมทางจริยธรรมกลับมาเฟื่องฟูอีกครั้ง จักรพรรดิซ่งไท่จงจะแจกจ่ายสมบัติของราชวงศ์ให้กับเหล่าขุนนาง
เพื่อแสดงออกถึงคุณธรรมของจักรพรรดิและความมั่นคงของราชสำนัก หนึ่งในนั้นคือพัฒนาชาน การกระทำ
เช่นนี้ ด้านหนึ่งเป็นการชนะใจเหล่าขุนนาง อีกด้านหนึ่งเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมดั้งเดิม พัฒนาชานเป็น
สื่อกลางในการแสดงถึงเอกลักษณ์และวัฒนธรรม จึงเป็นที่ชื่นชอบของจักรพรรดิและขุนนาง เพราะการที่
จักรพรรดิพระราชทานพัดเป็นรางวัลให้แก่ขุนนางนั้น ไม่เป็นเพียงการสะท้อนให้เห็นรูปลักษณ์ที่สง่างามของ
พัฒนาชานเท่านั้น แต่ยังสามารถแสดงถึงแนวความคิดทางวัฒนธรรมเรื่อง “คุณธรรม” อีกด้วย

นอกจากนี้ เนื้อหาในภาพวาดบนพัฒนาชานมักมีฉาก หรือบรรยากาศของครอบครัว เป็น
ภาพครอบครัวที่แสดงถึงความกตัญญูกตเวที การเคารพผู้เฒ่าผู้แก่ ความรักต่อผู้เยาว์ หรือการใช้ชีวิตอย่าง
ปรองดองในครอบครัว ตัวอย่างเช่น ในภาพวาดบนพัดที่ชื่อว่า “เด็กเล่นในศาลาดอกบัว” สมัยราชวงศ์ซ่ง ได้
บรรยายถึงช่วงฤดูร้อน มีผู้หญิงคนหนึ่งกำลังอุ้มเด็กอยู่ในสวน และมีเด็กอีก 7 คนกำลังเล่นอยู่รอบ ๆ ภาพ
บรรยากาศเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงคุณธรรมประจำครอบครัว คือ ความกตัญญูกตเวที การดูแลเลี้ยงดูครอบครัว
โดยเน้นที่ความรักของครอบครัว ศีลธรรมและการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเป็น
การส่งเสริมจิตวิญญาณแห่งความรักของครอบครัวและศีลธรรม

กล่าวโดยสรุป พัฒนาชานในฐานะที่เป็นงานศิลปะและวัฒนธรรมที่สำคัญ มีรูปแบบทางการ
แสดงออกที่หลากหลาย ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสมบูรณ์และเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมสมัยราชวงศ์ซ่ง อีกทั้ง
ยังมีการใช้กันอย่างแพร่หลายในโอกาสทางการเมืองและสังคม พัฒนาชานไม่เพียงแต่เป็นของขวัญหรือของที่
ใช้ในการแลกเปลี่ยนที่ได้รับความนิยมเท่านั้น แต่ยังเป็นวิธีการในการสร้างความบันเทิงสำหรับผู้คนอีกด้วย ซึ่ง
เป็นตัวกลางที่สื่อถึงความสัมพันธ์ทางการเมืองและสังคมบางอย่าง สำหรับในด้านของสุนทรียภาพทางศิลปะ
ภาพทิวทัศน์ดอกไม้และนก บุคคล และตัวอักษรที่ปรากฏบนพัฒนาชาน ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดทาง
สุนทรียภาพของราชวงศ์ซ่งและยังเป็นส่วนสำคัญของการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในสมัยราชวงศ์ซ่ง ซ่อนไว้ซึ่ง
ความหมายแฝงทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

พัฒนาชนสมัยราชวงศ์ซ่งในฐานะที่เป็นงานศิลปะที่มีความหมายแฝงทางวัฒนธรรมที่ลึกซึ้งและรูปแบบทางสุนทรียะอันเป็นเอกลักษณ์ได้แสดงถึงการแสวงหาทางสุนทรียภาพและจิตวิญญาณแห่งความสร้างสรรค์ของปัญญาชน ผ่านความหลากหลายในรูปทรง เนื้อหา การใช้สีและการจัดองค์ประกอบภาพ อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมในขณะนั้น ความหลากหลายทางสุนทรียภาพและความหมายแฝงทางวัฒนธรรมของศิลปะพัฒนาชนนี้ ไม่เพียงแสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์เฉพาะของราชวงศ์ซ่งเท่านั้น แต่ยังเน้นให้เห็นถึงความลึกซึ้งและคุณค่าของการสืบทอดของวัฒนธรรมจีนดั้งเดิมอีกด้วย นอกจากนี้ การพัฒนาและวิวัฒนาการของศิลปะพัฒนาชนในสมัยราชวงศ์ซ่งยังได้รับอิทธิพลจากลัทธิขงจื้อและขนบธรรมเนียมทางสังคมในขณะนั้นด้วย จากการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับศิลปะพัฒนาชนสมัยราชวงศ์ซ่ง ทำให้สามารถเข้าใจถึงความหมายและคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิมของจีนได้ดีขึ้น ขณะเดียวกัน ก็ทำให้ได้รับแรงบันดาลใจและข้อคิดจากวัฒนธรรมดังกล่าว นับเป็นการเพิ่มความมีชีวิตชีวาและเสน่ห์ใหม่ ๆ ให้แก่การสร้างสรรค์และการสืบทอดศิลปะและวัฒนธรรมต่อไป

โดยสรุป การผสมผสานระหว่างความหลากหลายทางสุนทรียภาพกับความหมายแฝงทางวัฒนธรรมของศิลปะพัฒนาชนสมัยราชวงศ์ซ่ง แสดงให้เห็นโลกศิลปะที่หลากหลาย เปิดกว้าง และครอบคลุม ซึ่งได้สะท้อนถึงความหลากหลายของสังคมและความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมในขณะนั้น การศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับศิลปะพัฒนาชนสมัยราชวงศ์ซ่ง ไม่เพียงแต่ทำให้เราสามารถเข้าใจไม่เพียงแต่ความสำคัญของพัฒนาชนในฐานะสื่อกลางทางวัฒนธรรม หรือสามารถชื่นชมศิลปะของพัฒนาชนสมัยราชวงศ์ซ่งได้ดีขึ้นเท่านั้น แต่ยังทำให้เข้าใจภูมิหลังทางสังคม วัฒนธรรม และธรรมเนียมทางสุนทรียภาพในขณะนั้นได้ดีขึ้นอีกด้วย นอกจากนี้ ยังทำให้สามารถเข้าใจและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของราชวงศ์ซ่งได้ดีขึ้นต่อไป โดยสามารถดึงแรงบันดาลใจและข้อคิดที่ได้จากศิลปะพัฒนาชนสมัยราชวงศ์ซ่งแล้วเพิ่มความมีชีวิตชีวาและเสน่ห์ใหม่ ๆ เข้าไปผ่านการสร้างสรรค์งานศิลปะร่วมสมัยและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม

References

- Hu, X. (2008, 17 January). Excavation of Eastern Zhou tombs in Jing'an, Jiangxi Province has achieved significant results. *Guangming Daily*. (004).
- Kong, L. (2008). *History of Chinese Painting Art: Flower and Bird Scroll*. Jiangxi: Jiangxi Fine Arts Publishing House.
- Li, C. (2019). Context of Suzhou: The Great Universe in a Tuan Fan. *Art Life* (1), 9.
- Li, C. (2022, July 07). *Qin Zhong Sui Shi Ji*. <http://www.7sbook.com/ebook/9301.html>,
- Li, K., Liu, Q. (2019). Cultural changes from feather fans to elegant fans – Anthropological analysis of Chinese fan culture. *Journal of Wuhan University of Technology* (Social Science Edition).
- Peng D. (2012). The painting creation situation of Hanlin Painting Academy during the Huizong period of Song Dynasty. *Art Education Research* (12), 62-64.
- Shanghai Ancient Books Publishing House. (1999). *A comprehensive view of the notebook novels of the Han, Wei and Six Dynasties*. Shanghai: Shanghai Ancient Books Publishing House.
- Shen, C. (2005). *History of fans*. Liaoning: Wanjuan Publishing Company
- Sheng, C. (2017, April 12). *Appreciation of pictures of precious ancient fans*. <http://www.szfan.com/Article/zgdgsztpxs.html>
- Sunny. (2018, September 28). *Without the fireworks of the night market*. <https://m.huxiu.com/article/264847.html>
- Central People's Government of the People's Republic of China. (2006 June 08). The First Batch of National Intangible Cultural Heritage List. *Xinhua News*. https://www.gov.cn/jrzq/2006-06/08/content_303251_6.htm
- Xu, S. (2006). *Annotation of Shuowen Jiezi*. Zhejiang: Ancient Books Publishing House.
- Zhejiang University Chinese Ancient Painting and Calligraphy Research Center. (2010). *Complete Works of Song Paintings*. Zhejiang: Zhejiang University Press.

